

Utsjoki Vetsijärvi 7. Uccjokk Vetsijäu'rr 7. Mesoliittlaž keä'dgǵpââ'j jâlstempäi'kk, kââ'tt ääi'jtââvv jïõŋpââi'j mââibeä'l pukin ääi'jmõs aaztõõzz päjja. Pâ'jjel 10 000 ekksaž päi'kk lij puärrsõmäs sä'mmlai dommvu'dest snäätinas jâlstempäi'kk. Tõt säjldâtt jäurra oiggõõttâm skie'rrpââ'rest. Eija Ojanlatva 2020, SAAMVARK1:74, Sää'm-mu'zei Siida.

Museovirasto

Musealágádus
Museovirgádâh
Mu'zeikoontâr

Vä'lddkááddlânji miärkteei arkeoloogla pääi'k:

Sä'mmlai dommvu'vdd

Jouni Taivainen

Pääi'k da mäddkää'dd arkeoloogla jii'jjesnallšemvuõđ

Sä'mmlai dommvoudda ko'lle Jeänök, Aanar, Uccjokk di Suä'djel kää'ddest le'ddi Lappi paalgâskää'dd vu'vdd. Kue'stelm vaajtâäll Kïõttmaddi vaaikeei tuõddârkue'stlmin Aanar ree'gges jäu'rrvoudda da Suä'djel tâ'vv-vue'zz vaajtõõlli tuõddârvoudda. Uccjoogg kue'stelm vaaldše šäâddte'mes da poostaijânnmallaš tuõddârvuu'd di Teän da Uccjoogg jokklie'jj. Paa'i'ki mie'ldd lie še veiddsõs ää'ppjie'gǵ.

Jooggi, jaau'ri da laaddui reedd lie leämmaž šiõgg jâlstemsââ'j čõõđ aai'ji. Lââ'ssen tøk lie leämmaž šiõgg šee'llempirrõõzz da jáâ'ttemkeäin. Vuu'd pirrõs lij põõššâm kuu'kk luätthaa'mees peä'lnn änn'jõõžž va'stee'jen, mõõn seu'rrjõssân mäנג arkeoloogla pääi'k lie leämmaž äâ'nnmest mäנגai jee'res äi'gǵpõõ'ji ääi'j.

Vuu'd puärrsummus tobddum aaztõs lij mesoliittlaž le'be ouddkeraamlaž keä'dgǵpââ'jest nu'tt 10 000 ee'jj mäâiärra, kuä'ss mäâimõs-i jïõŋpââ'j miärk le'je suddâm vuu'dest. Uccjoogg

Veahčajääu'rest kaunnum keä'dõgõtä'vver lie materiaali peä'lnn seämma ko Taar Ruija reddtõõgg puärrsummus mesoliittlaž jälstemsõõ'jin. Tä'vvri tuejummšest õnnum teknikk peä'lstes vii'ttai õhtvuõdid še Reddviõstâr-Ruõššjännam ärra. Jee'res tuäl'jõž tobddum jälstemsää'j lie Uccjoogg Polmakjääu'rest di Aanar Vypepeenjaarg da Sää'm-museo vuu'dest.

Neoliittlaž le'be keraamlaž keä'dõgõpää'jest toobdât jälstemsõõ'jid da päädkäunnsid pirr sää'mvuu'd. Täärkmõs täin lij Jeänõõgg Gilbbesjääu'r Juovvagielas-nõmmsaž jälstemsää'jj, ko'st kau'neš Reddviõstâr-Lappi vuu'd vuõssmõs ouddhistoriallaš saavlee'tt kooskaid (äai'jtummuš 4800–1550 oäa.). Jälstemsää'j määhgpeällsaž kääunasaunstõõzäst lie še skä'ljõžkõrr da suõstnallšem keä'dõgõ, kook mušttle tuäl'jõž aassji õhtvuõdin Jiõõõmiâr reddtõ'kke. Keä'dõgõpää'jest keramiikk ää'nnem leäi kuuitäg vuu'dest härvvnaž, mõõn diõtt keä'dõgõpää'jisaž paai'ki meä'rtõõlläm mesoliittlaž le'be neoliittlaž keä'dõgõpää'ja kuull'jen lij täujja tä'lk kaunnum tä'vvri vuädald vaiggäd.

Neoliittlaž ääi'j looppâst nu'tt 3000–2000 oäa. vuu'dest vue'kkõ'tteš veiddsõs kädšee'llmõõžž. Tä'st lie tuõdštõssân määhg rõvvääu'd, koin šuurmõs vue'ss lie leämmaž ää'nnemest tu'tkõempuäddõzzi vuädald ju'n-a keä'dõgõpää'j loopp-peä'lnn le'be tõn seu'rrijam ouddmetallpää'jest nu'tt 1000 oäa. Rõvvääu'did leät kuuitäg äännam še historiallaš ääi'j räija. Leammi kuähõsest le'ddi VARK-vu'vdd (Leammi rõvvääu'd) äänn se'st nu'tt koummlo rõvväu'ddpäi'kked, koin lie pä'jjel 600 rõvväu'dded. Ko kää'dd šee'llmõ'šše õnnum ääu'd lie jeä'rben sää'mvoudda takai arkeoloogla päai'k, nu'tt peä'lest vuu'd VARK-päi'kin lie rõvvääu'd.

Utsjoki Ala-Jalve. Uccjokk Ala-Jalve. Teänjoogg kuähõsest mie'llast äärrai jälstempäi'kk lij leämmaž jälstum neoliittlaž keä'dõgõpää'jest, pronsspää'jest da ouddmetallpää'jest. Jälstemsää'j kuähõsest lij snäätinas luõss-šee'llepäi'kk. Vesa Laulumaa 2015, AKDG5443:3, Mu'zeikoontâr.

Enontekiö Pöyrisjärven polkutie. Jeänõk Pöyrisjääu'r keäinn. Šee'llemkää'pp-päi'kk kooll Jierstirova šee'llemkää'ppriäždõk -nõmmsaž VARK-võudda, koon šee'llemkää'v ääi'jtävve neoliittlaž keä'dõgõpää'j lo'ppe da ouddmetallpää'ja. Petri Halinen 2021, AKDG6959:2, Mu'zeikoontâr.

Ķeä'dõõpââ'j seu'rreei äi'õõkõõsk nõõmtet sää'mvuu'dest ouddmetallpââ'jjen (2000 oäa. – 300 mäa.), kää'tt va'sttad Nuõrtmiâr reddtõkvuu'di pronsspââ'j da puärrsab ru'vddpââ'j. Ouddmetallpââ'jsaž jâlstemsõõ'jid toobdät måtam vee'rd jee'res ä'rnn sää'mvuu'd. Öhtt veiddsummus da pue'rmõsân tu'tkkuum lij Teän Vue'llkeâuņsest le'ddi jâlstemsââ'jj Uccjokk Vue'll-Jave, ko'st lie jiânņai kâunnaz. To'ben lie kaunnâm äi'õõpââ'ja tyypplaž tää'sskäddsaz kvartsittjuõllkie'jjid da Sär2-jou'kke kuulli Luujäü'r keramiikk, koozz lij sie'jjtum asbe'stt.

Kvartsitt lij takainalla õnnum siõmtä'vvri valmstemaunâs nu'tt Ķeä'dõõpââ'jest ko še ouddmetallpââ'jest. Materiaal leät ha'ņkkääm roogee'l kie'djid, koin lij leämmaž kvartsitt. Täi roggâmsõõ'ji õhtvuõdâst leät kaunnâm nu'tt materiaalpaaztõõzzid ko še tä'vvrid (VARK-vu'vdd Guonjarvää'r roggâmsââ'j).

Inari Ävihjärvi. Aanar Ävihjäu'r. Ouddhistoriallaž šee'llemkää'v Lemmenjoogg kuânņsest. Mie'ccest äärrai päi'kk lij ku'skk veiddsõs Lemmenjoogg šee'llemkää'pkuällaz -nõmmsaž VARK-vuu'd. Petri Halinen 2022, AKDG7185:2 da AKDG7185:6, Mu'zeikoontâr.

Kõskkru'vddpââ'j äi'õõkõõskâst leät kaunnâm tä'lkk siõmmna kâunnid, leäša ouddmiârkkân Sää'm-museo Siida kuu'kk õnnum jâlstemsââ'jest lie radioilläi'jtummuž, mäâi vuâdald vuu'dest lie vuäittam jâlsted te'l še. Mââjkõsru'vddpââ'jest historiallšanji tobddum sää'mkulttuur älgg jeärsmed arkeolooglaž aunstõõzâst. Tõt šeejšâstt tä'vvrin da jeä'rben čokk-kävvez kõõskâst leämmaž nelljõõgg mallsaž tollsââ'jjrajmi leävvnemvuõdâst, koid Lää'ddjânmmest toobdät tä'lkk Uccjooggâst Ķee'mmjäurra vuällai vuu'dest. Kõõčmõõžžâst äärrai tollsââ'jjraajâlmtyypp lij leämmaž äâ'nnmest tu'tkkummši vuâdald mââjkõsru'vddpââ'jest kõskkäigga (nu'tt 800–1600 mäa.). Aanarjoogg nirmest le'ddi Čivtavää'r jâlstepääi'kest lie 25 nelljõõgg mallsaž tollsââ'jjrajmed (jâlstepääi'k lie leämmaž äâ'nnmest 600–1600 mäa.). Nu'bb sami kuu'kk jâlstum päi'kk lij Suä'djel Juikenttä, kää'tt lij änn'jõžääi'j Lokka tu'lvvääu'dest ällnee vue'llgaž moree'nsuällõõggâst. Tõt lij leämmaž jâlstum põõ'ji mie'ldd ouddmetallpââ'jest nu'tt 1600-läägg kõskkräija (mäa.), da tön kääunasaunstõõzz vii'ttje jeä'rbi mie'ldd kauppkõskkvuõdäid Ka'rjel-Novgoroodin.

Kõskkäi'jest Novgorood, Ruõcc da Taar miõli Ķeässmõš vuu'd ärra lâssni. Lappi da lää'dd raajj jearti lää'dd põrttnii'kki aazztem sauuj Lää'dd jânmm Lappi jânmmest. Lappijânmm juäkkjõõvi peä'lstes jiiijâs vooudlânji rajjuum Lappi-vuu'did, kook juäkkjõ'vve sää'msiidid. Täi kõõskõspäi'kken šõ'dde 1500-lääggast tä'lvvsiid. Öhtt tää'rkmõs tä'lvvsijddvu'vdd kâunnai Aanar Uáddivee'jest, ko'st toobdät pukvee'zz kääu'c tä'lvvsiid pääi'k, koin juõ'kkkast lie määng kue'ttsââ'j (VARK-vu'vdd Uáddivee'j tä'lvvsiid). Tãn ääi'j še ristveär aa'lji čârstâ'tted vuä'mm veâr, mâ'st moštän lie palvvpääi'k da päâ'ss pääi'k mâ'te Jeänõõgg Neakkil palvvpäi'kk da Aanar Ää'jjsuäl. Puärrsummus tobddum ceerkavpäi'kk lij Jeänõõgg Boaresmärkan-nõmmsaž pääi'kest. Puäzzhâidd vuälai Uccjoogg da Jeänõõgg voudda 1700-lääggast. Puäzzhâidast mušttle jm. kie'djin le'be ri'essin rajjum seeu'l da kää'rd (Jeänõõgg Bihcosjäü'r keä'dõõgkärdd da Bierfejäü'r keä'dõõgkärdd, Uccjoogg Erttetvää'r).

Enontekiö Markkina. Jeänök Markkân. Päi'kk'ij leämmaž Viöstâr-Lappi miärkteei ceerkavlaž da vaaldšemuõđlaž kōōskōs da markkânpäi'kk' 1600-lääggâst 1800-läkkä. Snimldōōggâst ij Markkân ceerkav ja jaamm'ji ruōkkâmsää'j päi'kk'. Sirkka-Liisa Seppälä 2008, AKDG432:7, Mu'zeikoontâr.

Utsjoki Välimaa. Uccjokk Välimaa. Teän reddäärramsää'jest äärrai jokksä'mmlai ke'dd ij historiallaž ääi'j jälstempäi'kk'. Snimldōōggâst kōōskâst õhtt kue'ttvuâđain. Tuâggast mu'zeisää'j raajâlm. Teija Tiitinen 2003, AKDG6858:1, Mu'zeikoontâr.

Inari Nukkumajoki 4. Aanar Nukkumajoki 4. Joogg kuâñgest mie'ccest äärrai historiallaž aanarsä'mmlai tä'lvvsiid päi'kk', ko'st jeärsme lääime't kue'ttvuâđ. Snimldōōggâst õhtt kue'ttvuâđain. Petri Halinen 2022, AKDG7187:6, Mu'zeikoontâr.

Inari Sotajoen suupankki. Aanar Sotajoogg njä'Immbankk. Á'vveljoogg ja Sotajoogg õhttämpääi'kest áârrai 1800-låågg loopp kå'llsku'lljeempäi'kk. Snimldöggåst lij lååu'nest pu'tstum juõvv, ko'st liå jee'resnallšem kå'llkuåivvam šöõddtem ráå'õg da čue'õg. Teija Tiitinen 2003, AKDG7240:1, Mu'zeikoontár.

Sodankylä Ruijanpolku. Suå'ðjel Ruijapää'ljes. Puåššmiår reeddast Jiõõnmie'rre le'be Ruija riddu jáåttam pää'ljes peåggtet vuõssmõs vuåra historiallaž teåttkååivain 1500-låågg looppåst. VARKvu'vdden lij vaalšum Sompio luåttmuõrrkarddsest joo'tti vuåssõs, ko'st pää'ljes lij miõrkkum luõttu miårkkmuõrin da -kie'ðjin. Snimldöggåst pålleggaz da miårkk-keå'dõg. Juha-Pekka Joonas 2021, SAAMVARK1:30, Sää'm-mu'zei Siida.

Sää'mvuu'dest le'jje kuu'kk åå'nnmest vuå'mm tuål'jõž jáå'ttemķeåin, kook seu'rrje čåå'cckēåinaid da määddaid, kooi mie'ldd lij šiõgg rástlded. Õhtt tää'rkmõs ķeåinain lij leåmmaž Puåššmiåråst Jiõõnmie'rre joo'tti Ruijapää'ljes, ko'st lie vuõssmõs meårkkõõzz ju'n 1500-låågg looppåst. Ånn'jõžååi'j ķeåin mie'ldd vuåitt jáå'tted ouddmiårkkån Sompio luåttmuõrrkarddsest (Ruijapålleggaz VARK-vu'vdd).

Vuåðdteåd paai'kin da VARK-vuu'din

Så'mmlai dommvuu'dest VARK-pääi'k lie õhttsi'žže 97, mii va'sttad 4,6 % määdkåå'dd pukin tuål'jõžpaa33tõsrekistee'r paai'kin. Pääi'k lie 37 VARK-vuu'dest.

Šuurmõs vue'ss arkeolooglaž paai'kin kooll määng pääi'kest šõddi VARK-vuu'did (72 päi'kked). Tå'lk 26 arkeologla pääi'k tuejje jioččnaž õõut pääi'k VARK-vuu'd. Koumm VARK-vuu'd, koin lie õhttsi'žže 9 arkeologla pääi'k, lie mie'ldd veiddsab rajjõõzzivui'm ko tuål'jõžpaa33tõsrekistee'r vu'vddrajjõõzz lie. Tåin pukin palddlõs paai'kid lie tuejuum paai'kid õhtteei õhttsaž VARK-vuu'd

rajjõõz. Vä'lddvue'ss VARK-vuu'din (35 VARK-vu'vdded, koin lie 63 arkeoloogla pääi'k) lie mie'ldd tuäl'jõžpaa33tõsrekistee'rest čuä'jtum arkeolooglaž paai'ki vu'vddrajjõõzzi meâldlaž rajjõõzzivui'm.

Leammi rõvvääu'd lie veiddsummus VARK-vu'vdd, kââ'tt lij tuejjuum määngain arkeolooglaž paai'kin. Tõõzz ko'lle 31 arkeoloogla pääi'k tuäl'jõžpaa33tõsrekistee'r meâldlaž vu'vddrajjõõzzivui'm.

Määng arkeoloogla pääi'k lie leämmaž ââ'nimest jee'res äi'ğğpõõ'ji da â'ne se'st tyyppez peä'lnn jee'resnallšem arkeolooglaž paai'kid. 38 % VARK-paai'kin lie leämmaž ââ'nimest jäänab ko tã'lk õõut äi'ğğpãã'jest da 23 % paai'kin â'ne se'st jäänab ko tã'lk õõut tyyppe kuulli arkeolooglaž paai'kid.

Sã'mmlai dommvuu'd VARK-vuu'di vu'vddšorradvuõđi mediaan lij 1,989 hehtaar da õ'htela'skkuum vu'vddšorradvuõtt lij nu'tt 331 hehtaarãd. VARK-vuu'di vu'vddšorradvuõđi tobldõklããgg kãunn'je vue'lnn åãrrai taullõõggãst.

VARK-paai'kin 3 lie aazztemkãã'vvtum vuu'dest (3 % paai'kin) da 31 takaikãã'vvtum vuu'dest (32 % paai'kin).

ãäi'jtummuš	kpl	%
ouddhistoriallaš	43	28 %
ķeã'dğğpãjjsaž	32	21 %
<i>ij meã'rtõllum</i>	19	-
<i>mesoliittlaž</i>	5	-
<i>neoliittlaž</i>	9	-
pronsspãjjsaž	2	1 %
ouddmetallpãjjsaž	19	12 %
ru'vddpãjjsaž	12	8 %
kõskkãiggsaž	12	8 %
historiallaš äi'ğğ	33	22 %

Taullõk. Sã'mmlai dommvuu'd VARK-paai'ki ääiglaž vue'zzi juãkkõõttãm

	ha
kõskkãrkv	8,940
mediaan	1,989
vaajtõõllãmkõskk	0,026–53,806
vu'vddšorradvuõđ õhtsi'žže	330,776

Taullõk. Sã'mmlai dommvuu'd VARK-vuu'di vu'vddšorradvuõđi tobldõklããgg

tyypp	kpl	%
vuäjjam käärab	-	-
jälstemsââ'j	45	37 %
äü'ddpääi'k	4	3 %
ceerkavraajâlm	3	2 %
ķeä'dğğraajâlm	2	2 %
jää'ttemķeäin	1	1 %
kultt- da maainâspääi'k	7	6 %
luâttsââ'j	-	-
kaunnâmpääi'k	-	-
mäd draajâlm	1	1 %
peälstummša		
va'rrjõõttâmpääi'k	-	-
aunnsi ha'ηķķeempääi'k	3	2 %
čeäppõs, moštmiârk	2	2 %
šõddâmpääi'k	-	-
industriapääi'k	-	-
tuâjj- da valmštempääi'k	55	45 %

Taullõk. Sä'mmlai dommvuu'd VARK-paai'ki se'st ââ'nem tuâl'jõžpaa33tõstyyppe juâkkõõttmõš

Sä'mmlai dommvuu'd VARK-vuu'd

